

***Les violences interpersonnelles dans les lieux de privation de liberté,
Le Controleur général des lieux de privation de liberté,
Editions Dalloz, 2020, 167 pag.***

Dr. Aura PREDA*

Volumul *Les violences interpersonnelles dans les lieux de privation de liberté*, apărut în Franța, la Paris, de curând, este alcătuit din trei capitole, precedate de două secțiuni. Prima dintre acestea se referă la definirea și atribuțiile instituției *Controleur général des lieux de privation de liberté*, iar cea de-a doua este *Introducerea*. La nivelul fiecărui capitol analizat există mai multe secțiuni, dar și *Recomandări*, în funcție de aspectele constatate. Lucrarea se finalizează cu *Concluzii și Cuprins*.

Revenind la cronologia Cuprinsului, remarcăm o amplă prezentare a instituției Controlorului general al locurilor de privată (CGLPL). Aceasta este definit ca o autoritate administrativă independentă. Deși a fost înființat conform legii din 30 octombrie 2007 ca urmare a adoptării în Franța a protocolului opțional la Convenția națională împotriva torturii și a altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante, CGLPL a devenit activ din iunie 2008, dar primul conducător a fost Doamna Adeline Hazan numită în 2014 pentru un mandat de șase ani.

În ceea ce privește misiunea esențială a Controlorului General este de a asigura respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor de libertate, fie că se află în închisoare, în custodia poliției, într-o unitate de sănătate mintală, într-un centru de reținere pentru străini sau în închisorile unui tribunal, într-un centru educativ închis pentru minori sau în orice alt loc în care oamenii sunt supuși deciziei unui judecător sau a unei autorități administrative.

Concret, această autoritate administrativă independentă se asigură în mod concret că sunt respectate o serie de drepturi, precum dreptul la viață, la integritate fizică și psihică, implicit nesupunerea la tratamente inumane sau degradante, de asemenea. CGLPL îi revine, deopotrivă, și sarcina de a asigura un echilibru just între respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor și considerentele de ordine publică și morală, în special în ceea ce privește dreptul la viață privată și familială, la muncă și formare, accesul la îngrijire, precum și libertatea de expresie, conștiință și gândire.

* Cercetător științific grad III, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române; aurapreda7@yahoo.ro

La fel de importantă pentru îndeplinirea misiunii este și examinarea condițiilor de muncă ale personalului și altor persoane care intervin în aceste stabilimente, căci aceste condiții pot avea consecințe directe asupra tratamentului persoanelor private de libertate.

Totuși pentru a cunoaște realitatea din aceste medii și pentru a-și atinge aceste multiple și importante atribuții CGLPL poate vizita, în orice moment, orice loc de pe teritoriul francez unde oamenii sunt închiși pentru a verifica condițiile de viață ale persoanelor private de libertate și pentru a investiga starea, organizarea și funcționarea acelei unități. Persoanelor desemnate pentru a efectua aceste controale li se permite accesul în toate spațiile enumerate anterior și pot vorbi în mod confidențial cu persoanele private de libertate, precum și cu personalul și cu orice părți interesate care intervin în aceste medii.

În urma acestor controale, ca parte a misiunii sale, CGLPL poate emite o serie de documente. Unele se pot concretiza în recomandări oferite autorităților publice, în rapoarte întocmite la finalul fiecărei vizite la aceste unități. Controlorul General poate decide să publice în Jurnalul Oficial recomandări specifice uneia sau mai multor unități, precum și opinii generale cu privire la o problemă transversală. Toate aceste documente sunt disponibile pe site-ul web al instituției (www.cglpl.fr).

În sfârșit, CGLPL poate fi contactat de orice persoană fizică (și persoane juridice al căror obiect de activitate este corelat cu drepturile omului); controlorii centrului de trimitere procesează scrisorile trimise direct de persoanele private de libertate și cei apropiați prin verificarea situațiilor semnalate și efectuând investigații, la fața locului dacă este cazul, pentru a încerca să ofere un răspuns la problemele ridicate, dar și pentru a identifica eventualele disfuncționalități. Mai mult, dacă apreciază că este necesar, pot să propună recomandări pentru a preveni orice încălcare ulterioară a vreunui drept fundamental.

Această autoritate administrativă independentă a observat din ce în ce mai multă violență între oameni pe de o parte, în urma vizitelor efectuate, pe de altă parte datorită sesizărilor înregistrate. Deseori, violența este un punct nodal, fie se află la originea măsurii privării de libertate, fie însăși privarea de libertate este cea care provoacă o reacție violentă. Violența se prezintă astfel ca un punct comun în toate locurile pe care CGLPL trebuie să le controleze. În baza experienței acumulate, CGLPL intenționează să evedențieze analize, observații și recomandări referitoare la violența interpersonală în toate locurile de privare de libertate, dintr-o perspectivă transversală, fiind interesat de împărtășirea celor mai bune practici observate.

Întrucât tipologia violențelor este destul de amplă CGLPL a hotărât să efectueze controalele la următoarele: actele comise împotriva persoanelor, adică atacuri fizice și psihice cauzate de comportamente de dominare sau aservire prin folosirea forței fizice (bătăi, viol, tortură etc.), a forței verbale și psihologice, logice (insulte, ordine paradoxale, privare de drepturi, insulte, abuz de putere etc.), cu sau fără arme, individuale sau colective sub formă de încăierare etc., care caracterizează diverse infracțiuni, infracțiuni sau contravenții (omucidere, viol, violență, agresiune și agresiune, hărțuire, ultraj, amenințări etc.).

Deoarece în locurile de privare de libertate coexistă două categorii de persoane: persoanele private de libertate pe de o parte și personalul sau cei care intervin (părțile interesate), se pot distinge patru tipuri de interacțiuni: persoane private de libertate față de personal sau părțile interesate; personalul sau părțile interesate față de persoane private de libertate; persoanele private de libertate față de alte persoane private de libertate; membrii personalului față de alți membri ai personalului.

Autorul prezintă o serie de exemple practice, inclusiv citate din declarațiile persoanelor cu care au interacționat în cadrul acestor medii închise, aspecte ce se regăsesc și în rapoartele de activitate tematice ale autorității.

Practic, fiecare dintre locurile controlate se confruntă, într-o măsură sau alta, cu aceste realități. De altfel, violența în închisori, între deținuți sau între deținuți și personal a făcut obiectul multora dintre studiile naționale și internaționale. Ele arată că multe violențe au loc fără o prealabilă dispută interpersonală, acestea fiind direct legate de efectele detenției.

Un prim capitol este dedicat analizei etimologiei acestor tipuri de violențe. Așadar, constatările efectuate în cadrul vizitelor de control și interviurilor cu profesioniști, precum și cu persoanele private de libertate au arătat originea multifactorială a episoadelor de violență care au loc în locurile de privare de libertate. În ceea ce privește particularitățile acestor factori, unii sunt declanșatori (ex. promiscuitatea, izolarea și restricții ale libertății), singuri sau în combinație (ex. suprapopularea), sunt recunoscuți și se regăsesc în mod similar în locuri diferite.

Încercând o altă abordare ierarhică a acestor factori, reținem că o primă serie de factori este legată de izolarea și restricții ale libertății. O a doua serie este legată de relațiile care se formează între oamenii din aceste locuri. În fine, apreciază CGLPL, riscul violenței trebuie avut în vedere încă din primele momente ale măsurii privative de libertate.

O altă perspectivă abordată în capitolul al II-lea este legată de constatarea că violența este insuficient înregistrată și analizată. S-a observat că recensământul actelor de violență variază în funcție de instituții, dar observația predominantă este aceea a unei subraportări a evenimentelor. Motivele pentru aceasta subraportare sunt multiple și diferă, în funcție de instituție și organizarea acesteia, de importanța acordată acestor fapte, de calificarea acestora, de consecințele acestor declarații pentru personal și victime, instrumentele puse la dispoziție fiecareia dintre aceste categorii de persoane etc.

Analiza nu ar fi completă dacă s-ar reduce doar la enumerarea unor eventuali factori, de aceea trebuie luate în considerare și obstacolele care apar în calea sesizărilor potențiale semnalate de către persoanele private de libertate. Se accentuează aici, riscului de represalii pentru acestea, asociat cu probabilitatea unor consecințe negative din partea instituției și a personalului acesteia.

Autorul prezintă detaliat tot în acest al doilea capitol cum se realizează practic recensământul actelor de violență la nivelul următoarelor ministere : Ministerul de Interne, Ministerul Acțiunii și al conturilor publice (inclusiv vămilor), Ministerul Justiției, Ministerul Sănătății.

O altă secțiune din acest capitol este dedicată Analiza fenomenelor violente în mai multe tipuri de stabilimente, respectiv instituții de sănătate mintală (servicii de psihiatrie), penitenciare, alte locuri privative de libertate. Următoare secțiune atrage atenția asupra ineficienței luării în considerare a victimei și a agresorului, punctând aspecte precum relevanța actului de violență, depunerea plângerii și accesul la autoritățile exterioare, modul în care sunt protejate victimele private de libertate (cum este înțeleasă și recunoscută ca victimă, adăposturile disponibile, cum este protejată după victimizare), dar și cele care provin din rândul personalului. Deopotrivă, CGLPL este preocupat de modul în care sunt tratați autorii violențelor, tratament diferențiat în funcție de stabilimentul închis: servicii de psihiatrie (unde se disting trei tipuri de situații – care impun măsuri de siguranță), în penitenciare.

Practicile identificate în detenție, după un act de violență împotriva unui supraveghetor sau a altui deținut, persoana este sancționată de către comisia de disciplină, cu plasarea într-o celulă de disciplină eventual plasare într-o celulă de izolare, înainte de a fi, dacă este necesar, transferată într-o altă unitate. Personalul instituției penitenciare poate decide prezentarea în fața Comisiei de disciplină pe presupusul autor al violenței și, în cazurile cele mai grave, să fie sesizat Procurorul Republicii. În cazul în care șeful unității decide să ia măsuri disciplinare, se recurge la o procedură comună care presupune posibilitatea ca autorul să fie asistat de un avocat. Decizia membrilor Comisiei de disciplină se va baza pe informații din mai multe surse: elemente aduse de persoana deținută și avocatul acesteia, mai rar, înregistrările de supraveghere video, dar probatoriul este incomplet. Vizionarea înregistrărilor video ar trebui să fie posibilă în timpul ședinței comisiei disciplinare, astfel încât părțile interesate din comisie să fie conștiente. Culpele și aplicarea sancțiunilor disciplinare persoanelor deținute au fost modificate în 2019.

În cazul în care autorul violenței este membru al personalului de supraveghere există de asemenea o procedură administrativă și una judiciară. Aceste cazuri sunt mai rare căci există o viziune deformată solidarității cultivate între profesioniști, solidaritate care este în strânsă legătură și cu păstrarea reputației instituției/a locului de muncă.

Ultimul capitol, cel de-al III-lea este focusat pe *Supportul de natură a preveni violențele*. O primă secțiune este dedicată *Implicării persoanelor private de libertate în îngrijirea lor ajută la reducerea violenței*

Autorul consideră că este importantă informarea persoanelor private de libertate. Tocmai de aceea, CGLPL se străduiește să verifice dacă oamenii sunt informați cu privire la statutul lor, la drepturile lor și privind mijloacele efective pentru a le implementa. Totuși, în toate locurile, controlorii au observat că informarea persoanelor private de libertate este lacunară, rareori drepturile sunt explicate pe înțelesul destinatarilor. De aceea, el consideră că asigurarea unor condiții demne contribuie la prevenirea violențelor, umanizarea încarcerărilor, amenajarea corespunzătoare a stabilimentelor, inclusiv arhitectural, diversificarea activităților și a accesului la acestea. Lucrurile sunt mai complicate atunci când CGLPL vorbește despre controalele la serviciile medicale și din cauza eterogenității modalitățile de notificare a drepturilor

pacienților plasați prin constrângere. O secțiune separată este dedicată formării profesioniștilor cu privire la calitatea relațiilor interpersonale pentru evitarea violențelor. Acest proces debutează cu procesul recrutării (fie că vorbim despre polițiști, jandarmi, vameși, supraveghetori, educatori sau asistente), apoi este la fel de importantă formarea inițială (școlile, specializările și cursurile de perfecționare/formare continuă) și, deopotrivă, tutoriatul în cazul spitalelor de psihiatrie. Un alt aspect care este prezent în toate profesiile este deontologia profesională deoarece calitățile etice sunt supuse la proba uzului de forță uneori.

Principalele concluzii se raportează la modul de funcționare a locurilor de privare de libertate care pot favoriza violența interpersonală, dar această violență nu este considerată inevitabilă și nu este inevitabilă datorită unor indicii multifactoriale, pe baza cărora este posibil să acționeze.

Tocmai de aceea, CGLPL recomandă o atenție deosebită asupra unui număr de aspecte care concură la reducerea violenței interpersonale în majoritatea stabilimentelor privative de libertate și care se pot constitui într-o politică globală.

Aceste aspecte se referă la următoarele :

– locurile privative de libertate trebuie să identifice și să cunoască fenomenele de violență;

– serviciile trebuie să prevină fenomenele de violență;

– serviciile trebuie să reacționeze atunci când survin violențe.

În finalul volumului toate cele 30 Recomandările CGLPL inserate de-a lungul capitolelor și secțiunilor au fost grupate în aceasta parte a volumului.

Primele patru recomandări vizează următoarele aspecte: (1) Întrucât promiscuitatea este un factor de violență, orice persoană privată de libertate trebuie să poată beneficia de cazare individuală dacă dorește; (2) Activitățile cotidiene, în special cele legate de igienă, trebuie să poată fi efectuate fără vedere și fără a deranja pe ceilalți; (3) Locurile de privare de libertate trebuie să permită accesul liber în spațiile comune, inclusiv în aer liber, pentru a promova relațiile sociale sau, dimpotrivă, pentru a detașa temporar din grup. Acestea trebuie plasate sub protecția profesioniștilor; (4) Locurile de privare de libertate trebuie menținute în perfectă stare de funcționare, cu respectarea standardelor de sănătate și curățenie.

Alte recomandări se referă la :

– Regulile de funcționare și organizare a privării de libertate trebuie să facă obiectul unei analize pentru a identifica punctele care cresc riscul violențelor la nivelul interpersonal, în vederea corectării acestora (Recomandarea 6);

– La sosirea într-un loc privativ de libertate, violența sau vulnerabilitatea unei persoane trebuie evaluate, iar măsurile de protecție necesare trebuie luate imediat (Recomandarea 7);

– Evaluarea individuală a riscurilor de violență și a vulnerabilității persoanelor private de libertate trebuie actualizată pentru a nu le supune unor condiții sistematice, stigmatizante sau inacceptabile de acuzare (Recomandarea 8);

– În măsura în care orice formă de constrângere fizică constituie violență împotriva persoanelor care sunt supuse acesteia, ea nu poate fi utilizată decât în

cadrul reglementărilor de referință și ca ultimă soluție, după implementarea unor mijloace alternative (Recomandarea 10).

Recomandarea 14 are următoarea formulare: *„Toate persoanele găzduite sau care lucrează într-un loc privativ de libertate trebuie să știe exact cum să se raporteze la un act de violență. Aceasta raportare trebuie să includă metode de comunicare simple, accesibile și confidențiale, după caz, în afara canalului ierarhic”*.

De la momentul semnalării unui incident violent între persoane, datele de supraveghere video trebuie extrase și păstrate atâta timp cât este necesar pentru proceduri se prevede în Recomandarea 16.

Conform Recomandării 20, *„Fiecare pedeapsă privativă de libertate trebuie să prevadă și să implementeze un protocol pentru îngrijirea și sprijinirea victimelor în procesul lor de depunere a plângerii”*.

Încă de la începerea măsurii privării de libertate pe toată durata șederii, persoanele trebuie să aibă informații complete și ușor de înțeles cu privire la statutul lor, drepturile și condițiile de funcționare sau de viață ale locurilor în care sunt deținute (Recomandarea 21).

Recomandarea 26 se referă la pregătirea personalului de specialitate: *„Pe parcursul formării inițiale, personalul din locurile de privare de libertate trebuie să beneficieze de formare specifică referitoare la prevenirea violenței. Răspunsurile la violență nu trebuie să se limiteze la controlul fizic”*.

Un aspect foarte interesant este propus prin Recomandarea 28, respectiv *„Spații de reflecție multiprofesională trebuie create în orice loc care să ofere îngrijire persoanelor private de libertate, pentru a discuta întrebările etice și deontologice ridicate de practicile cotidiene”*.

Recomandarea 29 are în vedere pregătirea personalului: *„Formarea continuă a personalului din locurile de privare de libertate trebuie să propună o ofertă țintită și consecventă referitoare la prevenirea și gestionarea violenței, accesibilă la intervale regulate, pentru a le permite să își actualizeze cunoștințele și, astfel, să își diversifice practicile”*. Ultima Recomandare, nr. 30 privește tot personalul, adică: *0132În toate locurile de privare de libertate, personalul trebuie să poată discuta despre experiența și practica profesională cu un terț, într-un cadru neierarhic (grup de discuții, analiză de practică, supraveghere, psiholog de muncă etc.)”*.

Mare parte dintre Recomandările prezentate aici, cu atât mai mult cu cât sunt sinteza unor controale realizate prin mai multe modalități de investigație de către CGLPL ar putea fi valorificate și în țara noastră.

Apreciem informațiile din acest volum valoroase nu numai pentru profesioniștii din sistemul penitenciar românesc, pentru profesorii de la facultățile de Drept (mai ales cei care predau Drept execuțional penal), cercetătorii acestui vast domeniu, pentru studenți și masteranzi, persoane deținute și aparținătorii persoanelor deținute din diferite stabilimente, dar, deopotrivă pentru decidenții politici.